

ECZACILIK TARİHİ

1. ECZACILIĞIN KÖKENLERİ

Tıp ve eczacılık, insanlığın başlangıcıyla birlikte başlamıştır. Bazı bitki ve hayvan fosillerindeki hastalık belirtileri, yeryüzünde hastalık etkenlerinin insandan önce de var olduğunun bir kanıtıdır. Dolayısıyla insanlar, ilk çağlardan beri hastalıklarla mücadele etmişlerdir.

İnsanlığın gelişimi binlerce yıl sürmüştür. Bu gelişim sırasında oluşan bilgi birikimi, ampirik nitelikte olup, genellikle insanların hayvanların güçlü içgüdüsel nedenlere dayalı uygulamalarını taklit etmeleri, rastlantılar ve nihayet sınıma yanılma yöntemi ile oluşmuştur.

İlkel insan diğer olaylarda olduğu gibi hastalıkların nedeni konusunda da aciz kalmış ve bunların nedenlerinin doğaüstü güçler olduğuna inanmıştır. Hastalıkların tedavisinde çeşitli bitkilerin kullanılmasının yanı sıra sihir ve büyü ile tedavi gibi yöntemlerden de yararlanılmıştır.

Büyücülerin, hastalığı iyileştirmek için “ilaç” yerine sadece sihir (büyü) kullandıkları düşünülmektedir. Bu görüşe göre; o dönemde eczacılıktan söz etmek olanaksızdır. Ancak günümüzün ilkel topluluklarında büyücüler, sihir yanında bitkilerden de yararlanmaktadırlar.

Çok Tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla sağlık durumlarıyla ilgili birçok tanrı ve tanrıça ortaya çıkmıştır.

Eczacılığın günümüze kadar geçirdiği aşamalar şu başlıklar altında toplanmaktadır:

1. İçgüdüsel ya da bireysel dönem
2. Mistik dönem
3. Dinsel dönem
4. Ampirik dönem
5. Modern (Bilimsel) dönem

İçgüdüsel ya da bireysel dönem

Bireylerin henüz bir topluluk oluşturmadan yaşamlarını sürdürdükleri dönemdir. Bu dönemde birey, hastalıklara karşı tamamıyla içgüdüsel olarak, sadece acısını dindirmeye yönelik bir tedavi yolu izlemiştir.

Mistik dönem

İnsanların topluluklar halinde yaşamaya başladığı, kabile hiyerarşisinin olduğu dönemde, doğa olayları birtakım doğaüstü “mistik” güçlere dayandırılmıştır. Hastalıkların ortaya çıkma nedeni, tanrıların öfkesi olarak düşünülmüş ve hastalıklar büyücüler tarafından tedavi edilmiştir. Bu nedenle, bu dönem “mistik dönem” olarak bilinir.

Dinsel dönem

İnsanlar, hastalarını tapınaklara taşımaya başlamış ve böylece tedavi din adamlarının tekeline geçmiştir. Önceden bilinen hastalıkların tedavileri, tapınak duvarlarına yazılarak bu bilgilerin kaybolması önlenmiştir.

Ampirik dönem

İnsanlar zamanla gözleme yönelmiş, çevrelerindeki hayvanları ve bitkileri izleyerek (hayvanların bazı bitkileri yerken bazılarını yememeleri vb.) birtakım sonuçlara ulaşmışlardır. Bunun sonucunda, tedavi

edici ya da zehirli bitkileri ayırt etmişler ve tamamıyla rastlantı veya denemeler yoluyla birtakım veriler elde etmişlerdir. Hastalığın nedenleri ve sonuçları bilinmeden, tedavi edici bitkisel ve hayvansal drogların kullanıldığı bu döneme “ampirik dönem” denilmektedir.

Modern Dönem

Hipokrat’la birlikte, tıp ve eczacılık alanlarında bilimsel çalışmalar başlamış ve böylece “modern (bilimsel) dönem”e girilmiştir. Hipokrat, tıbbi rasyonelleştirmiş ve gözlediği hastalıkların bilimsel açıklamasını yaparak sonuç çıkarmaya çalışmıştır. Her hastalığın doğal bir nedeni olduğunu ve bu nedeni bulmak için her şeyden önce insan vücudunun incelenmesinin gerekliliğini, araştırmalarına temel alarak, klinik tıbbın temelini atmıştır.

OSMANLILARDA ECZACILIK

Fatih Sultan Mehmed’e kadar, tıp ve eczacılık hakkında elimizde fazla belge bulunmamaktadır. Fatih zamanında kurulan Fatih Külliyesi’nde, tıp ve eczacılık dâhil olmak üzere, 9 birim bulunmakta ve burada çok iyi bir eğitim verilmekteydi.

Osmanlılarda, saray eczacılığı oldukça önemliydi. Resmi eczanelerin bir kısmını oluşturan bu eczanelerden en eskisi, bugün de ayakta olan, Topkapı Sarayındaki Başlala kulesinde yer alan, Hekimbaşı odasında bulunmaktaydı.

Hekimbaşı, saray hekimlerinin başı olduğu için, saray ve çevresinin sağlığından sorumluydu. Cerrahbaşı, kehalbaşı (göz hastalıklarıyla uğraşan hekim) ve diğer sağlık çalışanları onun emrindeydi. Hekim ve eczacı aynı kişi olduğu için de Hekimbaşı, aynı zamanda Eczacıbaşıydı. Ancak 19. yüzyıldan itibaren Hassa Hekimleri (Saray doktorları) yanında eczacılar da yer almaya başlamıştır. Bunlardan ilki 1835 yılında, Sultan II. Mahmut zamanında Viyana’dan gelen Eczacı Hoffman’dır.

14. yüzyıldan itibaren, tıp ve eczacılık alanında Türkçe eserler yazılmaya başlanmıştır. Konuyla ilgili önemli çalışmalar yapılmış, İshak bin Murad, Şerefeddin Sabuncuoğlu (1386-1470) gibi birçok bilim adamı yetişmiştir.

Şerefeddin Sabuncuoğlu’nun eczacılık alanında en ünlü eseri Akrabadindir. Bu eser, 15. yüzyılda kullanılan droglar hakkında geniş bilgi vermektedir. Sabuncuoğlu’nun diğer eserleri ise Mücerrebname ve Cerrahiye Tü’l Haniye’dir. Mücerrebname’de, o dönemde kullanılan ilaçların etkilerini saptamak için kendisi tarafından yapılan deneylerin sonuçlarından söz edilmekte, Cerrahiye Tü’l Haniye’de ise, deneyler, gözlemler ve o dönemde yapılan ameliyat resimleri yer almaktadır.

17. yüzyılın en ünlü hekimlerinden biri Gayet-ül beyan fi tedbir-i beden-ül insan adlı eseri bulunan Salih bin Nasrullah’tır. Bu dönemde, ilaç ilkel maddeleri ve halk ilaçları aktarlar tarafından yapılmaktaydı. İlaçlar özellikle şerbet veya macun şeklindeydi. 17. yüzyılın ortalarından itibaren ise kurs (pastil) şeklindeki ilaçların da kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

18. yüzyılda Avrupalı hekimlerin kitaplarından yapılan çevirilerden yararlanılarak yeni eserler verilmeye başlanmıştır. Avrupa’dan alınan bu yeni akıma “Yeni tıp” adı verilmiştir. Yeni Tıp döneminin öncülerinden sayılan Salih bin Nasrullah’ın, Paracelsus’un eserinden yararlanılarak yazdığı eserde kimyasal maddelerin de ilaç olarak kullanılabileceği fikri Osmanlı Dünyasına girmiştir.

İlk eczane 19. yüzyılda açılmıştır. Bu dönemde ilaçlar hekim reçetesine göre her bir hasta için özel olarak hazırlanmakta, “müfred ilaçlar” (tek drog içeren ilaçlar) ve “mürekkep ilaçlar” (birden fazla drog içeren ilaçlar) olarak iki grup altında toplanmaktaydı. O dönemde, ilaç hazırlamakta kullanılan galenik preparatların tümü ve birçok kimyasal madde eczanelerde hazırlanmakta, hatta bunların eczanede yapılmaması eczacı için bir ayıp olarak kabul edilmekteydi.

Eczacılık, Osmanlılarda usta-çırak eğitimi şeklindeyken, Sultan II. Mahmut zamanında, ordunun doktor ihtiyacını karşılamak amacıyla askeri bir tıp mektebi açılmıştır. 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de bir askeri eczacı sınıfı açılmasıyla, eczacılık öğretimine başlanmış, 1867 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane’de bir eczacı sınıfı açılmasıyla da sivil eczacılık öğretimine başlanmıştır. 1840 yılında eczacı okulundan mezun olan Ahmed Mustafa Efendi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul’da öğrenim görerek “eczacılık diploması” alan ilk eczacıdır.

Osmanlılar döneminde, Türk eczacıları ilk kez 1888 yılında özel eczane açmışlardır. 1990 yılında İstanbul’da yaklaşık olarak 265 eczane bulunmaktaydı. Ancak, bunlardan sadece dört tanesi Türk eczacılarına aitti. Bu eczanelerden biri de Hacı Hamdi Bey’in Zeyrek yokuşunda bulunan “Eczahane-i Hamdi” isimli eczanesiydi.

TARİH BOYUNCA ECZACILARA VERİLEN ADLAR

Eczacılık işiyle uğraşan kişilere tarih boyunca çok çeşitli isimler verilmiştir. Eski Yunan döneminde Rhizoteme veya Herbaris adı verilen kökçüler, yine aynı dönemde Pharmakeis, Eski Roma’da Pigmentarius, Seplasiarius, Pharmacopoles, Circulatores ve Ungentarius adlı kişiler eczacıların ilk örnekleridir .

10. yüzyılda manastırlarda ilaç yapan rahiplere Apothecarius ve 12. yüzyılda ilaç hazırlayanlara Confectionarius ismi veriliyordu. Apothecaire sözcüğü 15. yüzyıldan itibaren tüm Avrupa’da yerleşmeye, 18. yüzyıldan sonra da Fransa’da Pharmacien sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır.

Avrupa’da hekimlik ve eczacılığın 13. yüzyılda ayrılmasıyla eczacı sözlüğü karşılığı olarak zamanla İtalyancada Droghuera, Spezieria ve Farmacista, İspanyolcada Droguista, Fransızcada Pharmacien veya Droguiste, Almandada Apotheker ve İngilizcede Apothecary ve Pharmacist sözcükleri yerleşmiştir.

1X30’lu yıllarda Kaşgarlı Mahmud’un Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserinde eczacı karşılığı “emci” sözcüğü denenmiş, ancak bu sözcük yerleşmemiştir.

Ortaçağ İslam Uygarlığı döneminde eczacı olarak Saydelan veya Saydelani sözcüğü kullanılmıştır.

Osmanlı dönemi darüşşifa vakfiyelerinde saydelanların yanı sıra uşşab veya uşşaban, tebbah-ı eşribe, hafız-ı eşribe ve edviyegu adlı bazı personelin çalıştığı da kayıtlıdır. Bu görevliler saydelan adı verilen eczacının yanında çalışan ve farklı görevleri olan eczacı kalfaları olarak nitelendirilebilir.

17-19. yüzyıllarda İtalyancadan galat ispençiyar sözcüğü yerleşmiş ve 19. yüzyılın sonuna kadar eczacı karşılığı olarak yaygın biçimde kullanılmıştır.

Günümüzde kullanılan eczacı sözlüğü Türkiye’de hekimlik ve eczacılığın kesin olarak ayrılmasından sonra 19. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmış ve halen kullanılmaktadır.

CUMHURİYET DÖNEMİ ECZACILIK ve ECZACILIK EĞİTİMİ

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde ilk eczacılık öğretimine, *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye* de 14 Mayıs 1839 yılında Avusturyalı *Dr. Charles Ambroise Bernard* (1808-1844) tarafından açılan *Eczacı Sınıfı*’nda başlanılmıştır.

Eczacılık Sınıfı’nda başlangıçta 2 yıl ve Fransızca olarak yapılan öğretim, daha sonra 3 yıla çıkartılmıştır. Eczacı Sınıfı’na kayıt olabilmek için öğrencilerin bir eczanede 6 yıl staj yapmaları ve giriş sınavını kazanmaları gerekmektedir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne (Sivil Tıbbiye Okulu) 1 Mart 1867 tarihinde *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne* binasının bir bölümünde açılmış ve Sivil Tıbbiye Okulu’nda da bir “Eczacı Sınıfı” açılmıştır. Milli

Savunma Bakanlığı'na bağılı olarak yönetilen bu okulda öğretim Türkçe olup, 3 yıl sürmekte, ayrıca 3 yıl bir eczanede staj yapılarak sertifika alınması gerekmektedir.

1909 yılında Askeri ve Sivil Tıbbiye Mektepleri "Tıp Fakültesi" adı altında birleştirilerek, Haydarpaşa'da özel olarak yapılmış olan binaya taşınmış, Eczacı Sınıfı ise Kadırga'daki "Menemenli Mustafa Paşa Konağı"nda kalmıştır.

1908 tarihinde Eczacı ve Dişçi Mektepleri Tıp Fakültesi'nden ayrılarak "Darülfünun-u Osmâni Tıp Fakültesi, Eczacı, Dişçi ve Hastabakıcı Mektepleri" adını almıştır.

1872-1909 tarihleri arasında bu okuldan 1346 eczacı mezun olmuştur. Okulun arşivindeki "Darülfünun-u Osmanî Tıp Fakültesi Eczacı Mektebi Talebesinin Künye ve Sicil Defteri"nin incelenmesi sonucunda, 1922 yılına kadar 1684 öğrencinin kayıt olduğu gözlenmiştir.

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile başlayan dönemde okul büyük bir itibar ve önem kazanmış, programlarda yeni düzenlemeler yapılmış, okula kayıt yaptırabilme koşulları belirlenmiştir. 1926 yılında Beyazıt'a taşınan Eczacılık Mektebine 1924 yılından itibaren lise çıkışlı öğrenciler alınmıştır.

Eczacı Okuluna uzun süre yalnız erkek öğrenciler alınmıştır. 1928 yılında kayıt olan Fatma Belkis, Semiha Hanım ve Bedriye Hanım ilk bayan eczacılar olarak 1930 yılında mezun olmuşlardır.

1933 Üniversite Reformu'ndan sonra Eczacılık Okulu Fen Fakültesi'ne bağlanmış ve öğretim süresi 3 yıl olarak saptanmıştır.

1933 Üniversite Reformu ile eczacılık öğretiminin daha iyi bir seviyede yapılabilmesi için Avrupa'dan öğretim üyeleri getirilmiş olmasına rağmen eczacılık öğretiminde istenilen olanaklara (yeterli bina, araştırma laboratuvarları, laboratuvar malzemeleri ve öğretim elemanları gibi) sahip olunamamıştır.

Eczacı Okulu'nda öğretim süresi 1938 den itibaren 4 yıla çıkartılmış ve 1944 tarihinde de tekrar Tıp Fakültesi'ne bağlanmıştır.

Eczacılıkta, ilk 30 yıl, öğretim dilinin Fransızca olması, öğretim üyelerinin çoğunun Fransız okullarından yetişmiş bulunması, öğretim ve ilaç yapımında Fransız kitaplarının kullanılması nedeniyle, Osmanlı eczacılığı uzun bir süre, tamamen Fransız eczacılık biliminin etkisi altında kalmıştır.

Eczacıların meslek eğitimi ile yetiştirilmelerine başlanılmasından sonra, Avrupa'da olduğu gibi, Osmanlı'da da çıraklıktan yetişenler ve okuldan diploma alanlar olmak üzere iki tip eczacı oluşmuştur. Bir eczacılık okulunu tamamlayarak eczacı diploması alan ve ülkenin her yerinde eczane açma hakkına sahip kişilere "1. Sınıf Eczacı", bir eczacı gözetiminde 15 yıl çırak ve kalfa olarak çalışarak mesleği pratik olarak öğrenen ve bir komisyon tarafından yapılan imtihan sonunda çalışma belgesi olan kişilere ise "2. Sınıf Eczacı" ünvanı verilmiştir. 2. Sınıf Eczacılar Cumhuriyet Dönemi başlarına kadar çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Eczacılık öğretim kurumunun Fakülte haline getirilmesinin yararlarını savunan biri de Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Materia Medica (ilaç bilgisi) öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa Suner olmuştur. Prof. Suner 1953 yılında, Ankara Üniversitesi, Profesörler Kurulu'nda Ankara Üniversitesi'ne bağılı bir Eczacılık Fakültesi açılması konusunda karar alınmasını sağlamıştır. Bu konuda Prof. Suner ile beraber çalışan Prof. Dr. Enver İzgü, Prof. Dr. İzzet Kantemir, Prof. Dr. Kazım Aras, Ecz. Şevket Yağtu ve Ecz. Mustafa Erkek yanında Ankara Eczacı Odası İdare Kurulunun da büyük gayretleri olmuştur. Böylece Cumhuriyet döneminin ikinci eczacılık okulu, ancak birinci Eczacılık Fakültesi olan Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesinin kuruluş kanunu olan 156 sayılı yasa, kurucu meclis tarafından kabul edilerek 16 Aralık 1960 tarihli resmi gazetede yayınlanmıştır. Fakülte öğretime, 1961-1962 öğretim yılında, Ankara, Yenişehir Menekşe Sokak'ta kiralanmış bir binada 81 öğrenci ile başlamıştır.

15 Ocak 1962 tarihinde bugünkü İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nin temeli oluşturulmuştur. Eczacı okulu uzun süre bina ve öğretim kadrosu yetersizliği nedeni ile yılda yaklaşık 60 öğrenci alarak faaliyetini sürdürmüştür.

Daha sonra, mezun olan eczacı sayısının ülke ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle bazı özel kuruluşlar Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak Eczacılık Özel Yüksek Okulu açma izni almışlardır.

Eczacılık Yüksek Okullarının açılış yılları ve buldukları iller aşağıda verilmiştir.

İstanbul Eczacılık Özel Yüksek Okulu	1964	İstanbul
Karataş Eczacılık Özel Yüksek Okulu	1967	İzmir
Anadolu Eczacılık Özel Yüksek Okulu	1968	Ankara
Ankara Eczacılık Yüksek Okulu	1968	Ankara
Efes Eczacılık Yüksek Okulu	1968	İzmir
Yakındoğu Eczacılık Yüksek Okulu	1968	İzmir
Hastaş Eczacılık Yüksek Okulu	1968	Eskişehir
Galatasaray Eczacılık Yüksek Okulu	1969	İstanbul

Günümüzde eczacılık eğitim ve öğretimi ülkemizde Eczacılık Fakültelerinde sürdürülmekte olup kuruluş tarihlerine göre Eczacılık Fakültelerimiz aşağıda gösterilmiştir.

1. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	1960
2. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	1962
3. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	1971
4. Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	1974
5. Gazi Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	1982
6. Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	1982
7. Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	1982
8. Atatürk Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	1997
9. Mersin Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	2000
10. İnönü Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	2001
11. Yeditepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	2001
12. Erciyes Üniversitesi Mustafa Kılıçer Eczacılık Fakültesi	2003
13. İstanbul Medipol Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	2010
14. Yeniüzyıl Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	2010
15. Bezmi Alem Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	2010
16. Karadeniz Teknik Üni. Eczacılık Fakültesi	2011

17. Kemerburgaz Üniversitesi

2012

Bülent Ecevit Üniversitesi,

Dicle Üniversitesi,

Erzincan Üniversitesi

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Çukurova Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi

Mevlana Üniversitesi